

НАКНАДА НЕИМОВИНСКЕ ШТЕТЕ ИЗ РАДНИХ ОДНОСА

1. Међу питањима из материје проузроковања штете свакако је врло сложено и интересно питање неимовинске штете и њене накнаде. У овом раду ограничићу се на разматрање питања накнаде неимовинске штете настале из радних односа у светлу наших нових прописа и наше судске праксе. Наиме, на раду и у вези са радом, поред имовинске па чак и независно и у одсуству од имовинске штете, може настати неимовинска штета раднику, радној организацији и трећем лицу (појединцу или правном лицу).

2. Радник може да претрпи неимовинску штету на раду и у вези са радом заједно са имовинском штетом у процесу производње. Поједини су облици неимовинске штете коју радник трпи у процесу производње: физички бол, психички бол услед унакажености, страх. Све су ово случајеви неимовинске штете коју радник трпи услед телесног оштећења повреде његове физичке личности. Радник може да претрпи штету на раду и у вези са радом и повредом његове психе повредом части и угледа (у виду увреде или клевете његове личности поводом рада у радној организацији).

Као и за имовинску штету и за неимовинску штету коју радник претрпи на раду и у вези са радом одговара радна организација (привредно предузеће, задруга, установа, итд.).

О одговорности радне организације за имовинску и неимовинску штету коју претрпи радник на раду и у вези са радом немамо непосредне прописе ни у Основном закону о радним односима (1) ни у Закону о савезној управи што не значи да ова правила не познаје наше право.

Да би радник као оштећено лице добио накнаду потребно је да докаже да му је штета проузрокована на раду и у вези са радом и да је штета извесна. Под извесном штетом подразумева се не само неимовинска штета коју радник трпи до доношења пресуде већ и штета коју ће у будућности трпети ако постоје потребни елементи за њену процену и ако је и ова штета у узрочној вези са радњом из које је и досадашња штета

(1) В. чл. 27, ст. 1, овог закона из којих се посредно могу да изведу и правила о одговорности радне организације за штету раднику. Ова правила се могу извући из општих принципа Устава о одговорности (П одељак Уводног дела и чл. 50 и 59 који говоре о поштовању личности човека, његових слобода и права и људског достојанства).

настала. Поред постојања извесне (сигурне) штете, радник да би добио накнаду за претрпљену неимовинску штету, треба да докаже да је ова штета релативно високог степена интензитета и да представља озбиљно нарушавање његове психичке равнотеже. Овај услов је јасно формулисан и у Нацрту Закона о накнади штете од 1961 на следећи начин:

„Суд ће [...] досудити повређеноме на његово тражење одређену своту новца за претрпљену неимовинску штету, кад нађе да је таква новчана накнада у датом случају оправдана тежином кривице и тежином нанесене штете“ (чл. 40, ст. 2).

И најзад, штета чију накнаду радник тражи, треба да представља повреду једног интереса који има извесну моралну вредност у очима закона и друштвеног морала. Другим речима, накнада неимовинске штете која се тражи не треба да буде у супротности ни са нашим законима ни са нашим моралним схватањима (2).

У погледу основа одговорности радне организације за неимовинску штету произроковану раднику изгледа нам да би је требало данас код нас поставити на принципу објективне одговорности, тј. одговорности без кривице, дакле, онако исто као и кад се одговара и за имовинску штету (3).

Радник у случају нанете му неимовинске штете има право како на накнаду којом се успоставља повређена част и његов углед — објављивањем пресуде, објављивањем одговора, исправке, тако и на новчану накнаду неимовинске штете како у случају физичког и психичког бола и страха, тако и у случају повреде части и угледа.

3. У случају смрти радника на раду и у вези са радом поред имовинске настаје и неимовинска штета за његовог брачног друга и друге чланове његове уже породице. Чланови уже породице радника трпе психички бол због смрти блиског им лица.

И за ову штету одговара радна организација. Да би добила накнаду оштећена лица треба да докажу да је смрт радника наступила на раду и у вези са радом и да су претрпела неимовинску штету релативно високог степена интензитета.

Чланови уже породице погинулог радника имају право на новчану накнаду због претрпљеног психичког бола услед смрти радника.

У нашој судској пракси поставило се питање лица која имају право на новчану накнаду неимовинске штете у случају смрти блиског лица. Право на накнаду признато је од стране наше судске праксе преживелом брачном другу, деци и родитељима умрлог. У последње време овај круг лица којима се признаје право на накнаду проширен је и на браће и сестре уколико су ова лица живела са жртвом и уколико је постојао већи степен љубави према умрлом. Сва ова лица не могу се појавити са захтевом истовремено и паралелно већ према одређеном реду слично реду при законском наслеђивању. У случају смрти, право на новчану накнаду

(2) Види др. Обрен Станковић: Новчана накнада неимовинске штете, Београд, 1965, с. 90.

(3) В. о томе наш чланак: Накнада штете по новим прописима о радним односима, „Привредно-правни приручник“, 6/65, с. 17.

неимовинске штете припада најпре паралелно преживелом брачном другу и деци, затим родитељима а у случају да ових нема браћи и сестрама.

Даљи проблем за судску праксу у овом питању представља којој деци треба признати право на накнаду. Наши судови овде неједнако поступају. Утврђују разну доба узраста, најчешће 7 година за признање овог права. Судови одбијају досуђивање накнаде малолетној деци испод седам година што су „у моменту смрти њиховог оца били дјеца, те она као таква и нијесу могла осетити значај и посљедице смрти њиховог покојног оца, па самим тим ни имати неки душевни бол тим догађајем“ (Врх. суд Црне Горе Гж. 185/58 од 31. XII 58).

Ово схватање судова изгледа нам неодрживо из разлога што се накнада не даје само за претрпљене психичке болове у садашњости него и за оне које ће трпети и у будуће а не може се спорити да ће деца осећати бол за изгубљеним родитељима ако не сада због неразвијености а оно сигурно убудуће. Стога сматрам да би требало досуђивати новчану накнаду неимовинске штете малолетној деци без обзира на њихов узраст у тренутку наступања смрти њиховог родитеља.

4. Неимовинска штета може да настане и радној организацији на раду и у вези са радом. Радник може да својим радом повреди друштвени углед и репутацију своје радне организације. Радној организацији не може се проузроковати штета која претпоставља физичку личност, као што су физички бол, психички бол, страх. Поставља се питање: има ли места и каквој накнади неимовинске штете коју је радник проузроковао радној организацији.

О томе немамо прописа. У основном закону о радним односима у чл. 91 реч је само о материјалној штети коју радник проузрокује радној организацији. Ма да је термин материјална штета неодређен, ипак се може једино схватити у томе смислу да означава имовинску штету. Овај термин се не употребљава у свим одредбама Основног закона о радним односима. У чл. 92 говори се о штети коју проузрокују више радника радној организацији а не о материјалној штети. С обзиром на непрецизност термина употребљених у овом Закону не може се из његових одредаба извући да ли има места и каквој накнади неимовинске штете радној организацији коју јој је проузроковао радник на раду и у вези са радом.

Изгледа ми да би ово правило могли извући из општих принципа нашег Устава о одговорности сваког појединца за своје радње и о потреби поштовања личности сваког човека и његових права.

Радник који је повредио углед и репутацију своје радне организације наноси поред имовинске и независно од имовинске и неимовинску штету не радној организацији као апстрактној личности већ члановима радне заједнице радне организације, осталим радницима. Свакако да постоји разлика између неимовинске штете коју трпи одређено физичко лице непосредно и штете коју трпи правно лице али и ова штета може да буде јаког интензитета, иако је најчешће носе више лица и често не непосредно и не истог интензитета. Уосталом и у случају смрти физичког

лица обично више лица трпе неимовинску штету, па се она досуђује онима који трпе такву штету — брачном другу и деци, родитељима, браћи и сестрама, и то у једнаким износима лицима истог степена сродства, иако ту штету поједина лица могу да трпе на неједнак начин (један родитељ више него други, једно дете теже него друго, један брат или сестра теже или лакше).

Стога сматрам да има места накнади неимовинске штете коју су претрпели чланови радне заједнице радне организације противправним понашањем једног или више радника на раду и у вези са радом.

Сад се за нас поставља питање каква се накнада штете може досудити радној организацији. Ту свакако долазе: објављивање пресуде, објављивање одговора или исправке на трошак радника. Изгледа нам да би имало места и новчаној накнади неимовинске штете. Новчана средства добијена од штетника уплаћивала би се у фонд заједничке потрошње радне организације и служила би за подизање животног стандарда радника-чланова радне заједнице повређене радне организације. Ова новчана накнада не би имала карактер респарације већ би представљала сатисфакцију којом би се користили сви чланови радне заједнице радне организације осим оног радника који је проузроковао неимовинску штету и који је исплатио одређену суму новца на име накнаде те штете.

Да би радник одговарао за неимовинску штету радној организацији коју је проузроковао на раду и у вези са радом, потребно је да се испуне следећи услови: (а) да је штета учињена радној организацији (то ће рећи неком њеном органу — директору, управном одбору, радничком савету, радној јединици, погону, итд.); (б) да је штету учинио радник повређене радне организације на раду и у вези са радом; (в) да је у питању штета релативно високог степена интензитета и (г) да је до штете дошло кривицом радника повређене радне организације.

5. Неимовинска штета може настати и трећем лицу (појединцу или правном лицу) на раду и у вези са радом. То може бити: физички или психички бол, страх, ако је реч о телесном оштећењу и повреда части и угледа, ако је реч о повреди психе појединца или повреди друштвеног угледа и репутације правног лица.

Као и за имовинску штету и за неимовинску штету коју треће лице (појединац или правно лице) претрпи од радника на раду и у вези са радом одговара радна организација. Правила о овој одговорности налазимо у Основним начелима Устава СФРЈ, чл. 69 Устава у погледу одговорности друштвено-политичке заједнице односно организације за штету коју проузрокује њихов радник. У чл. 94, ст. 1, Основног закона о радним односима налазе се правила о одговорности радне организације за штету коју је радника на раду и у вези са радом проузроковао трећем лицу а у ст. 2 истог члана правила о одговорности друштвено-политичке заједнице односно организације за своје раднике због штете проузроковане на раду и у вези са радом трећем лицу. У ст. 1, чл. 94 употребљен је термин „материјална штета“ а у ст. 2 само термин „штета“. А материјална штета и штета нису исти појмови. Материјална штета је неадекватни термин за имовинску штету а штета може да значи и имовинску и неимовинску

штету. Изгледа да с обзиром на уставни принцип једнакости положаја радника (без обзира где раде, да ли у привредном предузећу, задрузи, друштвено-политичкој заједници или организацији) не би било допуштено правити разлику између неимовинске штете коју је проузроковао радник радне организације на раду и у вези са радом трећем лицу и оне коју је проузроковао радник друштвено-политичке заједнице, па у првом случају не би радна организација одговарала за неимовинску штету (већ би за ту штету једино одговарао сам радник), док би у другом случају друштвено-политичка заједница одговарала за ту штету радника. Изгледа ми да би требало узети да по нашем праву увек одговарају и радна организација и друштвено-политичка заједница како за имовинску тако и за неимовинску штету коју је проузроковао њихов радник на раду и у вези са радом трећем лицу.

Да би радна организација односно друштвено-политичка заједница одговарала за неимовинску штету коју је радник проузроковао трећем лицу потребно је да се испуне следећи услови: (а) да је неимовинску штету проузроковао радник радне организације односно друштвено-политичке заједнице; (б) да је неимовинска штета проузрокована појединцу или правном лицу; (в) да је у питању неимовинска штета релативно високог степена интензитета и (г) да је штета учињена кривицом радника.

Одговорност радне организације односно друштвено-политичке заједнице за неимовинску штету коју је радник проузроковао на раду и у вези са радом појединцу или правном лицу почива на принципу одговорности без кривице (објективној одговорности), дакле, онако исто као и кад радна организација (односно друштвено-политичка заједница) одговара и за имовинску штету трећем лицу.

Појединац или правно лице као оштећени имају према радној организацији или друштвено-политичкој заједници како право на објављивање пресуде, објављивање одговора и исправке ако је у питању повреда части или угледа, тако и право на новчану накнаду неимовинске штете ако је у питању физички или психички бол, страх, повреда части или угледа појединца односно повреда угледа и репутације правног лица.

6. Ма да сматрамо да постоји примарна одговорност радне организације односно друштвено-политичке заједнице и за неимовинску штету коју радник на раду и у вези са радом причини трећем лицу, ипак не искључујемо и ситуацију кад и радник може непосредно да одговара и за ову штету. То је случај кад је радник проузроковао неимовинску штету трећем лицу на раду и у вези са радом кривичном делу. У том случају оштећено треће лице може да захтева накнаду и ове штете непосредно од радника (4). Сматрамо само да и у овом случају постоји непосредна одговорност радника и за неимовинску штету коју је проузроковао на раду и у вези са радом трећем лицу.

7. Како се код одговорности радне организације односно друштвено-политичке заједнице и за неимовинску штету коју је радник проузроковао

(4) В. чл. 69, ст. 2, Устава СФРЈ и чл. 94, ст. 3, Основног закона о радним односима и чл. 157, ст. 2, Закона о савезној управи.

трећем лицу ради о одговорности за другог, има и у овом случају радна организација право регреса плаћене новчане накнаде према свом раднику (5).

Право регреса признаје се радној организацији само у том случају кад је радник причинио штету трећем лицу намерно или из непажње и када је реч о новчаној накнади неимовинске штете.

8. У пракси судова најчешће се постављају захтеви радника према радној организацији и захтеви трећих лица према радној организацији за новчану накнаду следећих облика неимовинске штете проузрокованих на раду и у вези са радом: физичког бола, психичког бола услед унакажености, страха.

Наша судска пракса стоји чврсто на становишту да се за физичке болове може да тражи накнада. У једној пресуди Врховног суда Југославије каже се: „Претрпљени бол даје право на накнаду болнине као посебног вида штете зато јер и бол представља повреду личности“ (6). Физички бол се јавља као последица проузроковане телесне повреде. Наши судови признају накнаду за претрпљени физички бол иако телесна повреда није праћена видљивим спољним оштећењима тела, нити је проузроковала неспособност за рад. Накнада се признаје и за физички бол проузрокован лечењем, најчешће услед оперативних захвата (7).

Поред физичког бола наши судови признају и накнаду за претрпљени психички бол услед унакажености. То је посебан облик неимовинске штете који може да настане уз физички бол а и независно од њега. И када досуђују накнаду за претрпљени душевни бол судови је не условљавају тиме да ли је проузрокована неспособност за рад и да ли унакаженост повређеног смета његовом будућем напреткању. Накнада за претрпљени психички бол се признаје и кад је унакаженост скривена на вештачки начин од трећих лица (8).

И страх се сматра посебним обликом неимовинске штете који се најчешће јавља уз телесну повреду. Судови признају како накнаду за страх претрпљен у тренутку нашошења повреде тако и за страх од могућих компликација услед задобијене телесне повреде. Дакле, страх се може признати уз постојање физичког и психичког бола а и без постојања ових (9).

9. Поред неимовинске штете коју трпи радник или треће лице на раду и у вези са радом у пракси судова се исто тако често постављају захтеви за накнадом неимовинске штете услед смрти блиског лица. Чланови породице умрлог радника поред имовинске штете трпе и неимовинску штету — душевни бол. Наши судови признају накнаду брачном другу, деци, родитељима и браћи и сестри умрлог радника. У погледу висине накнаде судови се руководе правилом да она буде већа од симболичне накнаде али не толика да би представљала материјално експлоатисање узвишеног бола за изгубљеним сродником (10).

(5) В. чл. 95 Основног закона о радним односима.

(6) В. Решење Врховног суда Југославије Гз 117/56 од 22. XII. 1965, Збирка

(7) В. др. Обрен Станковић: н.д., с. 155.

(8) В. др. Обрен Станковић: н.д., с. 156.

(9) В. др. Обрен Станковић: н.д., с. 155.

(10) В. пресуду Врховног суда Југославије, Рев. 1200/59 од 23. II. 1960.

10. Наша судска пракса се показује врло уздржљивом у погледу досуђивања новчане накнаде због повреде части и угледа. Овакав став је сасвим разумљив. Повреде части се релативно често догађају у животу. Широко досуђивање новчане накнаде од стране судова ишло би на руку да се подижу неосноване тужбе, само из лукративних мотива. Сем тога, овде могу да се употребе и друга средства а не само новчана накнада која могу бити и ефикаснија него што је новчана накнада (објављивање пресуде, објављивање одговора, објављивање исправке). Али, ипак судови усвајају и такве захтеве. У образложењу једне пресуде стоји: „Част је саставни део интегритета човекове личности. Она је заштићена и Кривичним законом. Али се заштита овог важног човековог добра тиме не исцрпљује. Оштећеном припада право и на одговарајућу материјалну репарацију повређене части јер се и за неимовинску штету може тражити накнада“ (11).

Из овог кратког прегледа питања накнаде неимовинске штете из радних односа у нашем праву излази да и поред непостојања или неодређености прописа наша судска пракса је заузимала и заузима одређен став како у питању облика неимовинске штете на раду и у вези са радом, тако и у питању облика накнаде ове штете. Она признаје накнаду штете раднику за претрпљене физичке болове, психичке болове услед унакажености, страх, повреду части и угледа проузроковану му на раду и у вези са радом. Исто тако, судови признају накнаду трећем лицу за претрпљене физичке и психичке болове, страх, повреду части и угледа проузроковане му од стране радника на раду и у вези са радом. Судови се у својим одлукама у последње време позивају на опште принципе нашег новог Устава и на правила наше друштвене заједнице да би пружили што бољу заштиту и моралној страни људске личности. Све то указује да овај вид накнаде штете добија све већи значај у нашем друштву, што је у складу са схватањима и стремљењима нашег друштвеног развоја.

Љ. Милошевић

(11) Пресуда Окружног суда у Зрењанину 360/51 потврђена пресудом Врховног суда АПВ Гж. 889/62 и пресудом Врховног суда Југославије Рев. 3969/62. (Др. Обрен Станковић: н.д., с. 161).